

В.Симоненко, вдаючись до своєрідного сполучення абсолютивних дієслів *брести* та *сновигати* із іменниками-підметами, оновлює звучання цих дієслівних лексем, розкриває їхні потенційні значеннєві можливості: *По росі брестиме босий смуток і моя нерадісна любов; Сновигають по зморшках думи...*

Отже, абсолютивні дієслова як української, так і англійської мов з погляду їхньої значеннєвої структури становлять значну за обсягом лексико-граматичну групу дієслівної лексики. Вони володіють досить широким діапазоном сполучувальних можливостей для виявлення їхніх значеннєвих варіантів у різних контекстах. У їхньому прямому значенні такі дієслова слугують для називання конкретних денотатів, а в переносному вживанні вони метафоризуються, утворюючи найрізноманітніші словосполучення, в яких на денотативний зміст нашаровуються конотативні семи з емоційно-експресивними відтінками. Проте абсолютивні дієслова української мови формують розгалуженішу порівняно з англійською мовою значеннєву зону, яка охоплює також аспектуально марковані одиниці, відсутні в системі англійської мови.

Загалом широкий значеннєвий діапазон абсолютивних дієслів як української, так і англійської мов, їхні глибинні семантичні можливості є невичерпним джерелом збагачення словникового запасу та засобом розвитку мовної культури обох мов.

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены семантические параметры абсолютивных глаголов украинского и английского языков на примере лексико-семантических групп; предложена сравнительная характеристика ЛСГ в системах обоих языков.

The article deals with the semantic characteristics of the absolute verbs in Ukrainian and English, which have been established on the basis of the lexical-semantic groups. It is also introduced the comparative analysis of LSG in the system of both languages.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюбнишина Н.Я. Роль автосемантичних і синсемантичних дієслів у реченні // Організація тексту (граматика і стилістика). – К.: Наукова думка, 1979. – С. 5-13.
2. Жлуктеню Ю.А. Сравнительные исследования английского, русского и украинского языков. – М., 1981. – 350 с.
3. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. – Донецьк: ДонДУ, 1996. – 435 с.
4. Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові. – К.: Вища школа, 1986. – 167 с.
5. Іваницька Н.Б. Функціонально-семантичні параметри абсолютивних дієслів української мови: Автореф. дис... канд. філол. наук / Інститут української мови НАН України, 2000. – 20 с.
6. Іваницька Н.Б. Українська мова. Абсолютивні дієслова: Словник найбільш уживаних дієслів. – Вінниця: Вид-во Вінницького державного педагогічного університету, 2002. – 250 с.

Наталія Коваленко (Кам'янець-Подільський)

ФРАЗЕМИ ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРОК НА ПОЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАНУ ЛЮДИНИ

Система фразем будь-якого говору – це наслідок діяння різних факторів, які наявні в самих говірках, а також їхня взаємодія з літературною мовою, сусідніми та віддаленими говорами, іншими мовами та їх діалектами.

Аналізуючи сучасний стан вивчення говіркового мовлення, виокремимо дослідження зіставного характеру, в яких описано різні ступені взаємодії фраземіки говірок із фраземним корпусом української літературної мови. Протиставлення існує за двома типами диференційних ознак: 1) по лінії одиниць; 2) по лінії відношень між ними [Тараненко, 1978]. Дослідження базуються на фактичному матеріалі однієї говірки чи говору і не потребують залучення зразків народного мовлення інших регіонів.

Співвідношення загальнонародного, літературного з вузько територіальним у вивченні фраземного складу окремих говорів української, як і інших мов, виявляється, зокрема, у наявності діалектних елементів у складі фразем, географічних назв, антропонімів тощо. На відміну від ареалогічних досліджень лексики українських говорів [Гриценко, 1990], ареальний опис фраземіки перебуває поза увагою діалектологів насамперед через відсутність достатнього фактичного матеріалу з усіх регіонів України.

Факти збігу сталих висловів у різних мовах здавна становлять об'єкт зацікавленості лінгвістів і розглядаються в зіставному, структурно-типологічному та ареальному аспектах. Використавши структурно-типологічний підхід у порівняннях фразем неспоріднених мов (різних за генетичними та культурно-історичними зв'язками), Ю.Солодуб вказує на спільні фразеотворчі моделі, що різняться здебільшого конкретно-образною формою реалізації. Тому фраземні образи зберігають свою національну чи ареальну своєрідність. Такий самий підхід він використовує і в зіставленні сталих висловів в межах слов'янських мов, у яких взагалі на різних рівнях виявляється чимало подібного як в генетичному, так і в типологічному зрізі [Солодуб, 1982], [Солодуб, 1987].

На тому, що кількість подібностей у складі фраземіки різних мов зростатиме із залученням діалектного матеріалу, наголошує В.Мокієнко, аналізуючи антиномії всередині цих систем [Мокієнко, 1978: 99].

Зіставно-типологічний підхід у вивченні діалектної фраземіки східнослов'янських мов використовує білоруський учений В.Коваль, акцентуючи на подібності компонентного складу та семантики [Коваль, 1978].

Іншим є той різновид ареального опису, коли до уваги беруться окремі лексичні варіації компонентів фразем у трьох близькоспоріднених мовах. Його застосував В.Лавер [Лавер, 1973].

Проблематику досліджень такого типу детально проаналізував В.Мокієнко в численних студіях, де вперше запропоновано використовувати метод структурно-семантичного моделювання в ареалогії. Суть названого методу полягає в конструюванні такої моделі-фразеосхеми, за якою в діалектах генеруються численні ряди фразем, які мають однакове значення, тотожну внутрішню форму й порівняно цілісну структуру [Мокієнко, 1983: 45].

Отже, наявні дослідження характеризуються різними підходами до розв'язання актуальних для фраземіки завдань. Найбільшої уваги заслуговують виявлення і аналіз лексичної варіантності в складі фразем говіркового мовлення.

Відсутність достатньо повної фактичної бази з усіх територій України створює перешкоди у виявленні ізоглос, окресленні ареалів побутування фразем, що, зрештою, гальмує вивчення шляхів розвитку фраземної системи, її специфічних ознак, етимології. Є потреба як в загальних дослідженнях всього українського континууму, так і в описі складу й функціонування фразем в межах окремого говору.

Здійснюючи ареальний опис фразем західноподільських говірок на позначення поняття «соціальний стан людини» методом структурно-семантичного моделювання, як найбільш об'єктивний та комплексний, використовуємо й зіставно-типологічний аналіз за ознакою збігу семантики та компонентного складу.

Фраземи семантичного поля «Соціальний стан людини» належать до часто вживаних у сучасному мовленні подолян і характеризуються прозорою мотивацією. Серед компонентів найбільш варіативними є іменники.

Семантичний ряд 'бідувати' представлений структурно-семантичною моделлю «п'іти + попід + будівлю (частину будівлі) = бідувати», що складається з таких одиниць: *n'itmi n'im tserkve* (Мн), *n'itmi n'im pl'it* (Рх) / *n'itmi 'nop'it plo'ti* (Мк), *iti 'nop'id чу'ж'і vo'pota* (Кк), *n'itmi 'nop'id ti'ni* (Км).

До структурно-семантичної моделі «бідність + вчепилась = бідувати» належать такі вирази: *zlid'n'i pri's'ili* (Кс,СУ), *zlid'n'i na'pali* (Кс), *zlid'n'i on's'ili* (Щд), *b'ida uč'itilas'a* (МК).

Семантичний ряд 'набідуватися' репрезентований моделлю «ззнати + біди = набідуватися»: *zaz'nati b'idi* (Крм,Рх,Цк), *nate'p'n'itme's'a b'idi* (МК), *nab'rati'e's' b'idi* (Дн),

гора заз¹нати (Крм, Цк), те⁴р¹п¹ити ск¹руту (Км, Крч, СУ, Цк), заз¹нати ск¹руту (Гр), по¹пасту у ск¹руту (Гр), заз¹нати лиха (Зл, Злч, Км, Кс, Мк, ПХ), скушту¹вати лиха (Кс).

У фразеосемантичній групі «Заможно жити» на матеріалі досліджуваних говірок виявлено структурно-семантичну модель «жити + як + у святого + за (в) + назва місця = заможно жити», наприклад: *ж и т и й а к у́ 'Бога за две¹рима* (Гр, Злч, Кс, МО, Цк) / *ж и т и й а к у́ 'Бога за 'пазухоу* (Дн, Злн, Зн, Кд, КК, Км, Крч, Кс, Нг, Пл, ПХ, СУ) / *ж и т и й а к у́ 'Бога за 'пазухоу* (Зл, Злч, Мн) / *ж и т и й а к у́ 'Бога за 'пазухом* (Кр), *ж и т и й а к у́ 'Бога за пле¹чима* (Рх), *ж и т и й а к у́ хри¹с¹та за 'пазухоу* (Кт).

Структурно-семантична модель «жити + як + харч + у маслі = заможно жити» представлена такими виразами: *п л а в а т и й а к ти¹р¹іг у́ мас¹л¹і* (Др, Мк) / *ж и т и й а к ти¹р¹іг у́ мас¹л¹і* (Кд), *ку¹п а т и с¹ а й а к сир у́ мас¹л¹і* (МО, Пл) / *п л а в а т и й а к сир у́ мас¹л¹і* (КК), *ж и т и й а к ва¹реник у́ мас¹л¹і* (Зл), *ку¹п а т и с¹ а й а к ва¹реник у́ сме¹тан¹і* (Кд), *й а к бу¹лка у́ мас¹л¹і* (Нг), *й а к мас¹ло у́ сме¹тан¹і* (Крч). Чітко вирізняється синтаксична модель: *ж и т и й а к чорт у́ попе¹л¹і* (Зн), *ж и т и й а к к¹іт на п¹йецу* (Кс).

Отже, у 5 виявлених структурно-семантичних моделях фразем західноpodільських говірок чітко виявляються різноманітні синоніми іменникових компонентів: біда, горе, злидні, скрута, лихо.

Цілком очевидним є факт повного збігу семантики, компонентного складу й структури деяких фразем західноpodільських говірок з іншими українськими. Однакові фраземи зафіксовані в аналізованому полі «Соціальний стан людини»: 1) 'бідувати': под. *ж и т т я п р о в а д и т ь с о б а ч е* [Номис, 129] – с.-поліс. *с о б а ч а ж и т к а* [Грищенко, 173]; зах.под. *з л и д н і о п с і л и* (Шд) – слобож. *з л и д н і о б с і л и* [УДСХО, 206]; 2) 'заможно жити': зах.под. *с т а в а т и н а н о г и* (Мн) – бойк. *с т а в и т и н а н о г и* [Онишкевич, II, 247].

Найбільше увиразнюють фраземи говіркового мовлення лексичні діалектизми, що виступають у компонентному складі часто однакових за семантикою одиниць. Наприклад: 1) 'бідувати, жити в злиднях': с.-наддніпр. *п е р с т о м н е д о к и н е с а (н е д о т у л и ц а)* [Лавер 1975, 181] – наддністр. *п а л ц о м в і к* [Онишкевич, I, 379]; 2) 'заможно жити': зах.под. *у б р а т и с а у́ п і р а* (КК) – зах.вол. *в б е т и с я в п а л к е* [Корзонюк, 81].

Серед зафіксованих фразем діалектного мовлення наявні й такі, котрі збігаються за компонентним складом, але різняться за семантикою: зах.под. *п і т и б л у д о м* (Мн) 'почати бідувати' – закарп. *б л у д о м х о д и т и* [Лавер 1992, 22] 'вести аморальний спосіб життя'.

Метод структурно-семантичного моделювання дозволив виділити фраземні моделі. Модель 1 «піти + під + будівлю (частину будівлі) = бідувати» репрезентована у південно-західному наріччі: зах.под. *п і т и п і т ц е р к в у* (Мн), *п і т и п і т п л і т* (Рх) / *п і т и п о п і т п л о т и* (Мк), *і т и п о п і д ч у ж і в о р о т а* (КК), *п і т и п о п і д т и н и* (Км); бойк. *п і т и п о п і д ч у ж і в і к н а* [Онишкевич, II, 74]; закарп. *х о д и т и п о п у д х и ж і / п о п у д о б л а к и / п і д в і к н а* [Лавер 1992, 28].

Модель 2 «грусити + одягом = бідувати» може виступати у південно-західному наріччі: зах.под. *т р у с и т и л а х а м и* (Зн); бойк. *т р а с т и б і д о в* (обірваним одягом) [Онишкевич, II, 305]; закарп. *т р а с т и ш т а н а м и / н а д р а т а м и / н о г а в к а м и / х о л о ш и н а м и* [Лавер 1992, 28].

Модель 3 «зійти + на + бідність = бідувати» теж зафіксована у південно-західному наріччі: зах.под. *з і і ш о у́ н а п и ш к* (СУ); бойк. *з і й т и́ н а т р и н д и - р и н д и* [Онишкевич, II, 301], *п і т и́ н а б і д у* [там само, I, 55]; лемк. *в и́ й т и́ н а м і з і н у* [ФСЛГСС, 83], *з в і́ й т и́ н а б і д у* [там само, 21], *в и́ й т и́ н а б і д у́* [там само, 20].

Модель 4 «бідність + вчепилась = бідувати» виявлено у південно-західному та південно-східному наріччях: зах.под. *з л и д н і п р и с і л и* (Кс, СУ) / *з л и д н і н а п а л и* (Кс) / *з л и д н і о п с і л и* (Шд), *б і д а у ч і п и л а с а* (МК); лемк. *в л а т и л а г о б і д а* [Панцьо, 15]; слобож. *з л и д н і о б с і л и* [УДСХО, 206].

Фраземи з образним конкретизатором «злидні» утворюють південно-західну/ південно-східну внутрішньомодельну ізоглосу, з образним конкретизатором «біда» – південно-західну внутрішньомодельну ізоглосу.

Семантична модель «потрапляти з одного місця в інше = довго бідувати» под. *з в о г н ю , т а в п о л о м і н ь* [Номис, 118]; сх.под. *з п і д р и н в и т а н а д о ц* [Доленко 1975, 149]; закарп. *с п е ч а н а г о л о в у* [Лавер 1973, 136].

Модель 1 «жити + як + у святого + за (в) + назва місяця = заможнo жити» виступає у південно-західному наріччі: зах.под. *жити йак у́ Бога за две^нрима* (Гр,Злч,Кс,МО,Цк) / *жити йак у́ Бога за пазухойу* (Дн,Злн,Зн,Кд,КК,Км, Крч,Кс,Нг,Пл,ПХ,СУ) / *жити йак у́ Бога за пазухоу* (Зл,Злч,Мн) / *жити йак у́ Бога за пазухом* (Кр) / *жити йак у́ Бога за пле^нчима* (Рх), *жити йак у́ хри^ста за пазухойу* (Кт); закарп. *йак у бога в па'зус'і* [Дзендзелівський, III, к.447].

Модель 2 «жити + як + харч + у маслі = заможнo жити» репрезентована у південно-західному та північному наріччях: зах.под. *п'лавати йак ти^ер'іг у́ мас'л'і* (Др,Мк) / *жити йак ти^ер'іг у́ мас'л'і* (Кд), *ку'пати с'а йак сир у́ мас'л'і* (МО,Пл) / *п'лавати йак сир у́ мас'л'і* (КК), *жити йак вареник у́ мас'л'і* (Зл), *ку'пати с' йак вареник у́ сме^нтан'і* (Кд), *йак булка у́ мас'л'і* (Нг), *йак масло у́ сме^нтан'і* (Крч); с.-поліс. *живе іек вареник в маслі* [Грищенко, 165].

Семантична модель «жити як людина (тварина) в найкращому для неї місці = заможнo жити»: зах.под. *жити йак чорт у́ попе^нл'і* (Зн), *жити йак к'іт на п'йецу* (Кс); бук. *як горобчик на коловатниці* (стеблі коноплі) [Бабич 1975, 12]; с.-поліс. *живе, іек мале діте в череві* [Грищенко, 165].

Отже, у фразеосемантичному полі «Соціальний стан людини» спостерігається 2-х семантичні ряди, в межах яких виявлено ареальну проекцію 6 структурно-семантичних і 2-х семантичних моделей. На рівні моделей аналізованого поля визначаються 3 типи відношень між фраземами українських говірок: 1) південно-західний – 4 моделі; 2) південно-західно/південно-східний – 1 модель; 3) північно/південно-західний – 1. На рівні образних конкретизаторів виділено 2 внутрішньомодельні ізоглоси: 1) південно-західна – 1; 3) південно-західно/південно-східна – 1.

РЕЗЮМЕ

В статті проаналізовані фраземи западноподольської діалектної речі в сопоставленні з іншими українськими діалектами. Метод структурно-семантичного моделювання дозволив чітко визначити територію розповсюдження окремих фразем, дослідити особливості їх варіантів та закономірності існування.

The article runs about the phrases in West-Podillya dialects in comparison with other Ukrainian dialects. The method of structure-semantic modeling made it possible to define the territory prevalence of some phraseological units, to investigate the peculiarities of their variations and the development of motivation.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

Грищенко	-	Грищенко Л.П. Матеріали для діалектного фразеологічного словаря українського Полісся (село Лучанки Овручського району Житомирської області) // Вопр. Фразеології. Тр. СамГУ. – Самарканд, 1975. – Вып. 272. – №8. – С.162–177.
Дзендзелівський	-	Дзендзелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говірок Закарпатської обл. України (лексика). – Ужгород, 1993. – Ч. III. –.....с.
Доленко 1975б	-	Доленко М.Т. Матеріали для словаря діалектних фразеологізмів Подолля // Вопр. фразеології. Тр. СамГУ. – Самарканд, 1975. – Вып. 272. – №8. – С.131–161.
Корзонюк	-	Корзонюк М.М. Словник західноволинських говірок // Українська діалектна лексика: Зб. наук. праць. – К., 1987. – С. 62–267
Лавер 1975б	-	Лавер В.И. Семантико-структурні варіанти діалектних фразеологізмів в южно-карпатських говорах та їх лінгво-географічна інтерпретація // Вопр. Фразеології. Тр. СамГУ. – Самарканд, 1975. – Вып. 272. – №8. – С.178–191.
Лавер 1992	-	Лавер В.И. Фраземіка українських діалектів карпатського регіону: Автореф. дис... д-ра. филол. наук: 10.02.01 / Ужгородський гос. ун-т. – К., 1992. – 50с.
Номис	-	Приказки, прислів'я, і таке інше. Уклад М.Номис. – К., 1993. – 768 с.
Онишкевич	-	Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. – К., 1984. – Ч. 1–2.
Панцьо	-	Панцьо С. Матеріали до словника лемківських говірок (Дієслівна лексика). – Тернопіль, 1997. – Ч.І. – 56с.
УДСХО	-	Юрченко А.С., Ройзензон Л.И., Ройзензон С.И. Український діалектний словарь Харьковской области (Фрагменти словаря) // Вопр. фразеології. Тр. СамГУ. – Самарканд, 1975. – Вып. 272. – №8. – С. 192–207
ФСЛГСС	-	Вархол Н., Івченко А. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. – Пряшів, 1990. – 160с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Вн – смт Вінківці, Крч – с.Карачієвці, МО – с.Майдан-Олександрівський Вінківського р-ну; Вр – с.Врублівці, Др – с.Дерев'яни, Км – с.Комунар, Кт – с.Китайгород, Нг – с.Нігин, Ор – с.Оринин, СУ – смт Стара Ушиця, Схк – с.Сахкамін, Кд – с.Кадіївці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.; Гр – с.Горошова, Мн – с.Монастирок, Ів – с.Іванків Борщівського р-ну Тернопільської обл.; Дн – ст. Дунаївці, Зл – с.Зелене; МК – с.Мала Кужелівка, Мк – с.Маків, Рх – с.Рахнівка, См – смт Смотрич, Злч – с.Зеленче Дунаєвського р-ну; Злн – с.Зелена, Крм – с.Кормильче, Цк – с.Цикова, Чр – с.Черче, Шд – с.Щидлівці, Зр – с.Зарічанка Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.; Івн – с.Іванківці, Кр – с.Курівка Городоцького р-ну; Лс – с.Лісоводи Городоцького р-ну; Пл – с.Пилипівці Новоушицького р-ну; ПХ – с.Пилипи-Хребтіївські, Кс – с.Косиківці Новоушицького р-ну Хмельницької обл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тараненко О.О. Особливості системного підходу до вивчення лексико-фразеологічної специфіки діалекту (на матеріалі говірки с.Олефірівки Дніпропетровської області) // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови. Тези доп. – Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. – С. 100–102.
 2. Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики. – К.: Наук. думка, 1990. – 269с.
 3. Солодуб Ю.П. К вопросу о совпадении фразеологических оборотов в различных языках // Вопросы языкознания. – 1982. – №2. – С. 106–114.
 4. Солодуб Ю.П. Сопоставительная структурная типология фразеологизмов славянских языков и возможности её отражения в двуязычной фразеологии // Фразеологизм и его лексикографическая разработка. Материалы IV Международного симпозиума в рамках заседания Международной комиссии по проблемам славянской фразеологии при Международном комитете славистов. – Минск: Наука и техника, 1987. – С. 126–127.
 5. Мокиєнко В.М. Славянская фразеология как динамическая система // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови. Тези доп. – Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. – С. 99–100.
 6. Коваль В.И. К типологическому изучению диалектной фразеологии близкородственных языков // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови. Тези доп. – Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. – С. 92–94.
 7. Лавер В.И. Русско-украинско-белорусские лексические варианты диалектных фразем // Совещание по общеславянскому лингвистическому атласу: Тезисы докладов (Ужгород, 25–28 сентября). – М., 1973. – С. 134–136.
- Мокиєнко В.М. Проблеми ареального описання восточнославянської фразеології // Сравнительно-типологические исследования славянских языков и культур. К IX Международному съезду славистов. Сб. ст. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1983. – С. 40–53.

Альбіна Ковтун (Чернівці)

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНИХ ЛЕКСЕМ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

В останні роки ХХ століття у зв'язку зі зміною суспільно-політичної орієнтації в Україні посилилася увага до духовно-культурного життя, що зумовило появу ряду наукових мовознавчих праць, спрямованих на вивчення релігійної лексики, особливо термінологічної. Вперше українську релігійну термінологію як складник української термінологічної системи розглянули у колективній праці «Українське термінознавство» П.Панько, І.Кочан, Г.Мацюк (Львів, 1994). З'явилися дисертаційні дослідження, присвячені вивченню окремих груп релігійної термінології (С.Біблої, Н.Пуряєвої, Н.Піддубної, І.Бочарової, Н.Наконечної, М.Юрковського та ін.).

Спорадичний характер мають роботи вчених, пов'язаних з вивченням лексичного складу української мови періоду Київської Русі (Г.Войтів, В.Колесова, В.Німчука та ін.). Функціонування української літургійної лексики, конфесійного стилю і репрезентацію релігійної лексики в українській лексикографії досліджують Н.Бабиш, М.Карплюк, М.Скаб, І.Черненко та ін.

Інтерес пересічного мовця до релігії, церкви, Біблії завжди мав місце у повсякденному житті українців, незалежно від політичного життя суспільства. Церковно-релігійні терміни, потрапивши до сфери неспеціального мовлення, детермінологізуються, стаючи невечірним джерелом для нових осмислень.